

מנהגים לזכר החורבן

בתהילים קל"ז מוזכרת שבועתם של הגולים: "אִם אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמִינִי. תִּדְבַק לְשׁוֹנֵי לְחִפֵי אִם לֹא אֶזְכְּרֶנְכִי אִם לֹא אֶעֱלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמֹחֹתַי". אכן, זכר ירושלים וחורבן בית המקדש מוטבע ומונצח באורח חיים של היהודים בימות החול, בשבתות, בחגים ובטקסי החיים. ירושלים מוזכרת בתפילות ובברכות ובזמן התפילה נהוג לעמוד לכון ירושלים כפי שקבעו חז"ל, שכל המתפלל בארץ ישראל "יכוון את לבו כנגד ירושלים".

שלושה ימי צום בשנה מוקדשים לאבל על חורבן בית המקדש: עשרה בטבת, י"ז בתמוז ותשעה באב גם שלושת השבועות שבין י"ז בתמוז לט' באב יש בהם מנהגי אבלות. במאורעות שמחים, שמחתנו איננה שלמה בשל חורבן ירושלים והמקדש: כשבונים בית חדש נוהגים להשאיר פיסת קיר ללא טיח "זכר לחורבן". גם בטקס המשמח ביותר בחייו של כל זוג – טקס הנשואין, נוהגים לשבור כוס מתחת לחופה תוך כדי אמירת "אם אשכח ירושלים"

פעילות 1: סיפור על מעשה בחמישה חכמים מתוך ההגדה של פסח.

סיפור קצר זה, המובא בתחילת ההגדה של פסח, מביא תיאור של התכנסות חכמים בליל הסדר בבני-ברק. כנראה זה היה לאחר החורבן, כי הרי בזמן בית המקדש היו אוכלים את קורבן הפסח בירושלים. בזמן שבית המקדש היה קיים, מרכז החג היה הקרבת קרבן הפסח. עם חורבנו, נוצר הצורך לעצב אופי אחר לליל הסדר לאחר קריאת הסיפור אפשר לדבר ההבדל בין ליל הסדר לפני חורבן בית המקדש לבין ליל הסדר שאחריו. אפשר להכין בובות אצבע בדיוקנם של החכמים ולהציג את הסיפור באמצעותם. את הסיפור ניתן גם להמחז.

מעשה בחכמים שהיו מסובים בבני ברק

כתבה: רחל סלייטר

שמעיה ויוסף עומדים בחצר ומביטים בסקרנות סביבם. במרכז החצר דולק תנור גדול. אמא לשה בצק צהבהב בידיה והדודה אסתר מרדדת מצות עגולות. הדוד אהרון, שהגיע אתמול, מכניס בזריזות את המצות לתנור. ריח טוב עומד בחלל החצר, ריח טוב של מצות נאפות. הילדים כל כך רוצים לטעום מהמצות הריחניות והחמות, אבל עליהם לחכות עד הערב, עד החג...עכשיו אי אפשר לטעום מן המצות.

אמא עוטפת בזהירות את המצות במטפחת גדולה ומכניסה אותן פנימה. ריח המצות מושך את הילדים לביתם. בתוך הבית מסודרות כריות רכות ולבנות המוכנות להסבה סביב השולחן. הכל נראה נקי וחגיגי ונרות השמן הגדולים מאירים באור זהוב. "אני אוהב את חג הפסח" אומר שמעיה ומלטף את כותנת המשי החדשה, שתפרה לו אמא לקראת החג.

"ואני כל-כך מתרגש. כבר קשה לי לחכות עד הערב" אומר יוסף בפנים שמחות ומביט על הוריו העסוקים בהכנות לחג. "אבל אינני מבין מדוע אבא ואמא עצובים והרי החג כל כך משמח".

"גם אני ראיתי את סבתא בוכה ומנגבת את הדמעות" עונה לו שמעיה. "אתה יודע למה? הם מתגעגעים לבית המקדש. כשאנחנו היינו תינוקות, בית המקדש היה בנוי בירושלים. המשפחה שלנו יחד עם כל עם ישראל היו עולים לרגל לירושלים. היינו מקריבים את קורבן הפסח, שרים את ההלל בשמחה ואוכלים את הצלי עם כ-ל המשפחה. עכשיו בית המקדש חרב ואנו חוגגים בבני-ברק את ליל הסדר ולא בירושלים אנחנו לא מקריבים את קורבן הפסח ולא אוכלים אותו בחבורה. אז מה נשאר לעשות בליל הסדר?!"

שמש מאדימה בראשי האילנות ומרמזת שעוד מעט יורד הערב. ההכנות לחג נשלמו ושלוחה שוררת בחצר. גם שמעיה ויוסף, העומדים בחצר, כבר רחוצים ולבושים בבגדי חג. לפתע הם שומעים קולות רמים העולים מהרחוב. שמעיה פותח את השער והם רואים שהרחוב מלא באנשים; זקנים וצעירים, אבות וילדים. יוסף ושמעיה מסתכלים בפליאה על הרחוב ההומה מאדם ולא מבינים מה קורה. מרוב המולה הם לא שמעו את אבא הקורא אליהם. רק כשהוא עמד לצידם, הם שמעו אותו שואל בהתרגשות.

"ילדים, יודעים אתם מי מגיע היום לעירנו, לעיר בני-ברק?"

הילדים מביטים זה בזה. מדוע אבא מתרגש כל-כך? מי בא לעיר לחג?

"חכמים גדולים וחשובים באים היום לעיר" אומר אבא. "נצא לקבל את פניהם".
הילדים יוצאים עם אבא לרחוב. כל אנשי העיר עומדים בצידי הדרך ומחכים לקבל את הבאים.
הילדים רצים בהתרגשות קדימה ורואים מספר אנשים הדורי פנים הולכים לאיטם בסמטה.
"מי האנשים האלה?" שואל יוסף בקול.
"שקט ילדים", מעיר להם איש זקן אחד. "החכמים האלה הם גדולי הדור. תנו כבוד לחכמינו.
הם המלמדים אותנו תורה והם מורים לנו איך להתנהג ומה לעשות...". הוא הפסיק לדבר
ומעיניו זלגו דמעות. "הם מלמדים אותנו מה לעשות אחרי חורבן המקדש"¹. אומר בלחש
הזקן.
הילדים חשים את העצב של האיש הזקן וגם את חרדת הקודש שלו כשדבר על גדולי הדור
ומצטרפים אל השיירה גדולה שמלווה את החכמים.
בדרך הם שומעים את האנשים מדברים ביניהם: "ראו, האיש עם השיער הלבן הוא הנשיא, ר'
אלעזר בן עזריה והנה לצידו החכמים הגדולים ר' אליעזר, ר' יהושע ור' טרפון".
"בוא נספור כמה חכמים הגיעו לבני ברק". אומר יוסף. "ר' אלעזר בן עזריה - אחד, ר'
אליעזר - שתיים, ר' יהושע - שלוש ור' טרפון - ארבע. ארבעה חכמים הגיעו. אבל תראה,
אחריהם הולכים עוד הרבה תלמידים. לאן הולכים כולם?"
"ילדים, אתם זוכרים מי הרב של בני-ברק?" נשמע לפתע קולו של אבא.
"אבא!" קוראים שניהם בהפתעה. "בודאי, הרב של בני ברק הוא ר' עקיבא!"
"יפה מאוד, ילדים. צדקתם! כל החכמים האלה הולכים לר' עקיבא. אותי מעניין למה הולכים
כל החכמים החשובים האלה דווקא אל ר' עקיבא?² האם הם הולכים ללמוד ממנו משהו
מיוחד לכבוד ליל הסדר? משהו שלא למדו עד כה?... דעו לכם שר' עקיבא הוא רב מאוד
מיוחד. בואו נזדרז. אולי נצליח לשמוע מה ילמד רבינו את החכמים הגדולים".
אבא אווז בדיהם וביחד הם צועדים בעקבות החכמים. כאשר הם מגיעים לביתו של ר'
עקיבא, נכנסים פנימה ארבעת החכמים וכל התלמידים שלהם עומדים בחוץ ומקשיבים לנעשה
בתוך הבית מבעד לדלת הפתוחה. גם אבא והילדים מצטרפים אליהם ומקשיבים בדריכות.
"מעשה בר' אליעזר ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא ור' טרפון שהיו מסובין בבני
ברק. והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה..."
"מה הם עושים?" תוהה שמעיה.
"אני אציץ פנימה" עונה לו יוסף וממהר להתקרב אל החלון.
"נו, מה אתה רואה?" שואל שמעיה.
"כל החכמים שבאו לעיר נראים עצובים. נדמה לי שאני רואה דמעות בעיניהם". אומר יוסף

¹ ראש השנה כט ע"ב-לא ע"ב, בבא בתרא (ס ע"ב):

² ברייתא מסכת סנהדרין ל"ב ב'

"נראה לי שאני יודע למה." נכנס שמעיה לדבריו. "האם אתה זוכר, שגם אבא ואמא וסבתא וגם הזקן שפגשנו היום היו מאוד עצובים? הם עצובים בגלל שאין בית מקדש".

"כן". מוסיף אבא. "אפילו החכמים אינם יודעים איך לחגוג את ליל הסדר אחרי חורבן המקדש".

"רגע, רגע" קורא יוסף כשהוא אינו מפסיק להתבונן לתוך הבית "אני רואה שר' עקיבא שמח... הוא לא זוכר, שנחרב בית המקדש?!"

שמעיה מתקרב, אף הוא, אל החלון ורואה איך כל החכמים מסתכלים בפליאה לעברו של ר' עקיבא השמח.

"ר' עקיבא, אתה תמיד יודע לעודד ולנחם את העצובים.³ "קורא אליו אחד מהם "אנא, הראה לנו את הדרך!! במה נעסוק בליל החג ואין לנו את בית המקדש?!"

כל התלמידים העומדים בחוץ מצטופפים ליד הפתח כדי לשמוע מה ישיב ר' עקיבא לשאלה, כדי לדעת במה יעסקו בליל הסדר כשהמקדש חרב.

הם רואים אותו קם על רגליו ומסביר בחיוך: "כשבני ישראל היו במצריים, הם עבדו בפרך. פרעה גזר עליהם גזירות קשות. זו הייתה תקופה מאוד קשה לעם ישראל. אבל ה' גאל אותם בזרוע חזקה. בואו נזכר בניסים הגדולים, נספר ביציאת מצריים וכך נתעודד גם אנחנו בתקופה הקשה בה אנחנו נמצאים. כמו שה' גאל אותנו מהצרות במצרים, כך הוא יגאל אותנו גם עתה. בכל שנה שנסב בליל הסדר, נחזור ונספר ביציאת מצריים עד שהקב"ה יבנה לנו את בית המקדש"⁴.

חיוך גדול מתפשט על פניהם של החכמים⁵.

כל התלמידים שעומדים בחוץ ומקשיבים לדברים שמחים וקוראים: **"כל המרבה לספר ביציאת מצריים הרי זה משובח"**⁶.

ושמעיה ויוסף?

הם אוחזים זה בידו של זה ויוצאים בריקוד של שמחה.

כך כל אותו הלילה ישבו החכמים מסובין בבני ברק וספרו ביציאת מצריים. משמחת העיסוק בענייני הגאולה האיר להם אור פלאי את הלילה עד כי לא הבחינו שהשחר עלה.⁷ אז פנו אליהם תלמידיהם ואמרו להם: **"רבותינו, הגיע זמן קריאת שמע של שחרית"**.⁸

³ מסכת מכות (כד ע"א - ע"ב)

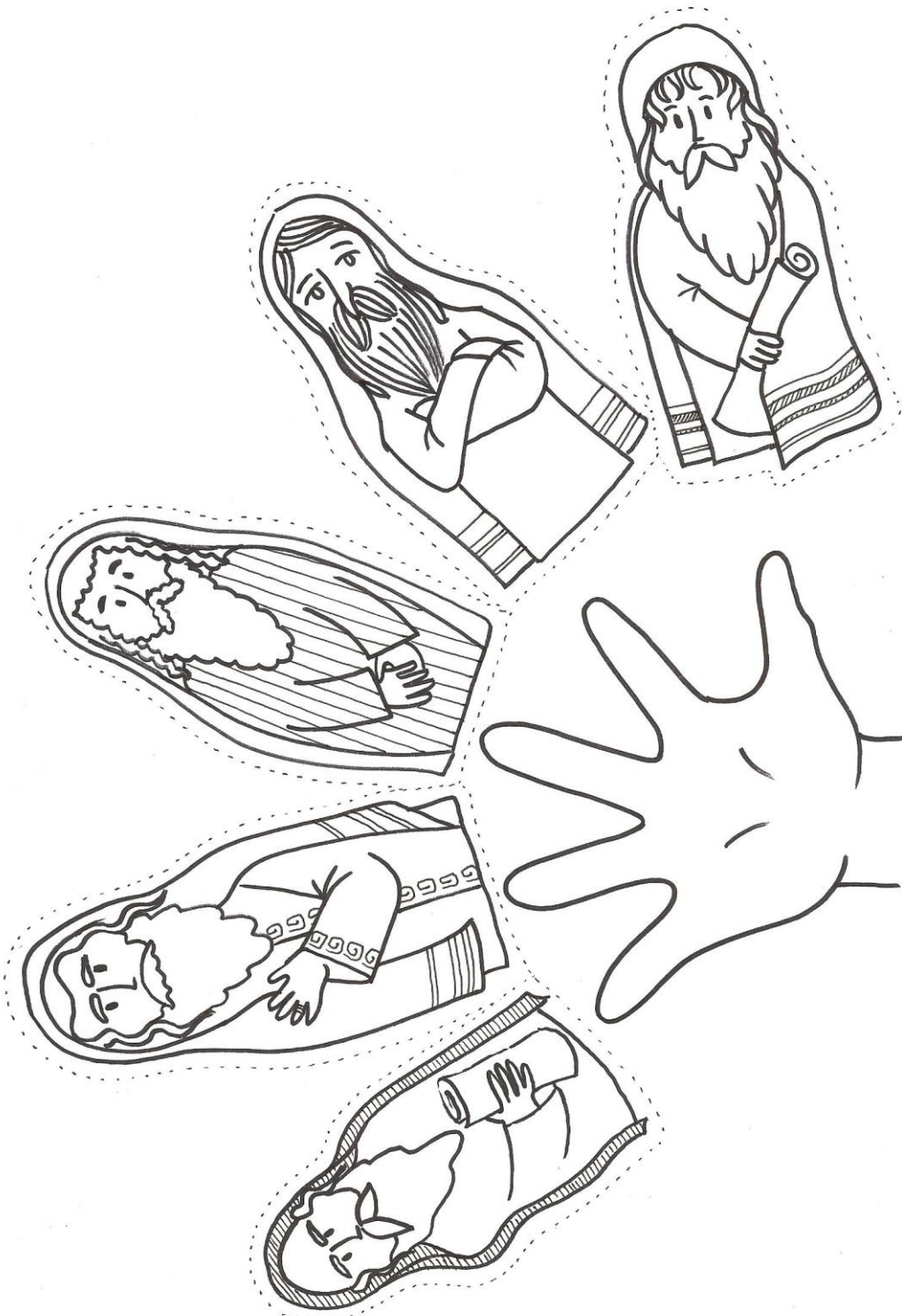
⁵ הנצי"ב בביאורו "אמרי שפר", הגדה של פסח (עפ"י אברבנאל השלם)

⁶ הרב מוטי אילון, תכלת מרדכי, הגדה של פסח

⁷ הגדה של פסח, עם פירוש "ויזכור יוסף" רבי יוסף משאש. אור המערב הו"ל בע"ע, עמ' 98 – 99, מרדכי בן

יוזפא העאנה, הגדה של פסח, "אגדת מרדכי", אמשטרדם, תקק"ד

⁸ פירוש הגר"א על הגדה של פסח (ע"פ אברבנאל השלם), עמ' 41

פעילות 2: יצירת צמיד לזכר ירושלים

מקרטון של קופסאות (כמו קופסת קורנפלקס) אפשר לגזור רצועה בגודל של צמיד, להציע לילד לקשטו ולענדו על יד ימין בבחינת "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני". אם גוזרים את הצמיד בצורת חומה, הוא ממש מזכיר את ירושלים.

פעילות 3: הכרת המנהג המשמר את זכר חורבן ירושלים בבית

במסגרת טיולי הגן בסביבה הקרובה, אפשר להכנס למספר בתים אשר בכניסה לביתם יש פיסת קיר לא מטויחת זכר לחורבן.

פעילות 4: הכרת המנהג המשמר את זכר חורבן ירושלים בזמן החופה

לבקש מילדים שיביאו את דיסק החתונה של הוריהם. להראות לילדים חלק מהחופה הכולל את שבירת הכוס. לשאול את הילדים מה המשותף לכל טקסי החופה, שהם ראו, ולאחר מכן לדבר על כך, שמזכירים את חורבן ירושלים גם ברגעי השמחה הגדולים שלנו. לחילופין, אפשר לבקש מהילדים להביא תמונה של אביהם שובר את הכוס בחתונה ולדבר על כך.

פעילות 5: שימור זכר ירושלים בשירים מסורתיים

הגננת תשיר לילדים שירים מוכרים המזכירים את ירושלים ותשאל אותם מתי שרים אותם דוגמא לשירים כאלו הם:

"לשנה הבאה בירושלים הבנויה" (מתוך ההגדה של פסח)

"עוד ישמע בהרי יהודה ובחוצות ירושלים" (בחתונה)

"להיות עם חופשי בארצנו ארץ ציון ירושלים" (ההמנון)

"אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני" (לפני ברכת המזון ותחת החופה)

פעילות 6: לימוד השיר: "על כפיו אותו יביא" של נתן יונתן.

אפשר לשיר את השיר עם הילדים. להקשיב למילותיו כדי לראות איך מתכוננים האנשים לבניין בית המקדש. אפשר לשאול את הילדים איך הם היו מתכוננים לבניין המקדש. השיר הוא מאוד ציורי. הילדים יכולים לצייר אותו, לכייר אותו ולהמחזיז אותו.

פעילות 7: אירועים בכותל המסמל את שריד בית קודשנו

הכנה מוקדמת:

הגננת תתלה צילום או ציור גדול של הכותל המערבי. כמו כן היא תכין דמויות שונות: חתן וכלה, נער מניח תפילין, צייר שמצייר את הכותל, חיילים, אנשים עם דגלים, כהן המברך ברכת כוהנים. אפשר גם לצרף דמויות של אנשים שמחים ואנשים בוכים.

אופן הפעילות:

הגננת תציג את הכותל ותשאל אם המקום מוכר לילדים. לאחר שהילדים יספרו את חיותיהם, תראה הגננת את הדמויות שהיא הכינה ותשאל אם הילדים ראו בכותל את הדמויות הללו. לאחר שהיא תשים את הדמויות ליד הכותל, אפשר לשאול את הילדים למה כולם מגיעים לכותל? לאחר תשובות הילדים כדאי לסכם שהכותל הוא הקיר שהיה בצד מערב של הר הבית והוא מה שנשאר לנו מהזמן שהיה בית מקדש. אם הילדים לא יודעים מהו הכותל, הגננת יכולה לספר סיפור שבו משתלבות כל הדמויות שהיא הכינה.